

Akkerbouw

Kiezen voor landbouw

Een visie op de toekomst van de Nederlandse agrarische sector

FLEXIBEL
INSPELEN OP
DE MARKT
VRAAGT OM
MODERN
ONDERNEMEN

A thin orange line drawing of a plant stem with two leaves, positioned at the bottom right of the text.

Woord vooraf

Onlangs heb ik *'Kiezen voor landbouw, een visie op de toekomst van de Nederlandse agrarische sector'* uitgebracht. Ik wil met deze visie een bijdrage leveren aan de discussie in Nederland over de toekomst van de agrarische sector. In de visie stel ik de ondernemer centraal en beschrijf ik de ontwikkelingen in en rond de sector. Ook wordt ingegaan op wat de overheid doet om ondernemers bij te staan bij de keuzes die ze maken.

Voor de totstandkoming van deze visie heb ik vele gesprekken gevoerd met personen met een bijzondere relatie tot de sector. Dat betreft naast bestuurders en wetenschappers vooral ook ondernemers. Allen hebben op openhartige wijze gesproken over hoe zij de toekomst van de sector in Nederland zien. De uitkomsten van deze gesprekken en wetenschappelijk onderzoek hebben hun weerslag gevonden in de visie. In deze brochure zijn de visie en het bijbehorende achtergrondrapport samengevat met bijzondere aandacht voor de akkerbouw.

Helder is dat er toekomst is voor de agrarische sector in Nederland. Maar tegelijkertijd staat de sector ook voor grote opgaven. Het gaat om een toenemende concurrentie, geringere ondersteuning door de overheid en extra inspanningen om de milieubelasting te verminderen. Tegelijkertijd is er de noodzaak te werken aan meer transparantie om daarmee draagvlak in het dichtbevolkte Nederland te behouden. Het zal de komende jaren zeker geen gegarandeerde toekomst zijn.

Op tal van fronten heeft de sector dus met veranderende omstandigheden en opgaven te maken. De sleutel om het hoofd te bieden aan deze veranderingen of zich aan te passen

ligt bij creatieve, moedige en vastberaden mensen: ondernemers. Zij zullen zich afvragen wat de geschetste ontwikkelingen betekenen voor hun bedrijven. Zij zijn degenen die op zoek zijn naar nieuwe kansen om hun doel te bereiken. Met mijn visie en deze brochure wil ik de ondernemers in de sector een handreiking geven. Zij bepalen met hun handelen en strategieën hoe de agrarische sector van morgen eruit zal zien.

Samen met de ondernemers, mensen die werkzaam zijn in het bedrijfsleven, bestuurders en medewerkers van provincies en gemeenten, wil ik werken aan het perspectief dat in de visie is geschetst. Dat is wat ik beoog. De komende jaren komt er veel op de sector af, zowel vanuit de markt als uit de samenleving. Maar er blijft ruimte en er is toekomst voor de land- en tuinbouw in Nederland. Dat blijkt uit de economische analyses die gemaakt zijn en dat volgt uit het aanpassingsvermogen van de sector. De landbouwvisie spreekt vertrouwen uit in de toekomst. Het beeld is geschetst, de opgaven zijn duidelijk, het is nu aan hen die werkzaam zijn in de sector te kiezen voor landbouw.

Dr. Cees P. Veerman

De minister van Landbouw, Natuur en
Voedselkwaliteit

EEN VISIE
OP DE
TOEKOMST
VAN DE
NEDERLANDSE
AGRARISCHE
SECTOR

Inhoud

De brochure bestaat uit twee gedeelten. Eerst een algemeen deel over de land- en tuinbouwsector in zijn geheel. Het tweede gedeelte gaat specifiek in op de akkerbouw.

In hoofdstuk 1 komen de keuzemogelijkheden voor de ondernemer aan bod. In hoofdstuk 2 komt de vraag aan de orde wat de ondernemer in de komende periode van het ministerie van LNV mag verwachten. Vervolgens gaat deze brochure in op de economische betekenis van de land- en tuinbouw (hoofdstuk 3) gevolgd door de positie die de akkerbouw inneemt (hoofdstuk 4). De brochure sluit in hoofdstuk 5 af met de veranderingen die de akkerbouw te wachten staan.

Hoofdstuk 1

Keuzes maken is noodzaak

Er is toekomst voor de agrarische sector in Nederland, ook voor de akkerbouw. Niet de overheid maar de ondernemers hebben daarvoor de sleutel in handen. De wijze waarop ze inspelen op veranderingen is allesbepalend. Zij zullen daarin keuzes moeten maken. De ontwikkelingen die zich aftekenen met een vrijere markt en globalisering dwingen daartoe. Afwachten is in deze een verkeerde reactie. Zonder duidelijke toekomstvisie is succes een toevalstreffer.

Kijk naar omgeving en kijk naar eigen kunnen

Bij het uitstippelen van een eigen toekomstvisie is het van belang om de veranderingen goed in beeld te brengen. Wat doet de markt? Wat willen de afnemers? Wat wil de omgeving? De toekomstvisie geeft de voornaamste ontwikkelingen aan voor de land- en tuinbouw. Tegen die achtergrond zal de ondernemer zijn zwakke en sterke kanten in beeld moeten brengen. De sterke punten kan hij of zij inzetten voor de aanpak in de toekomst. Daarbij gaat het uitdrukkelijk niet alleen om de mogelijkheden van het bedrijf om meer of anders te produceren. Minstens zo belangrijk zijn de drijfveren, ambities en sterke punten van de ondernemer zelf. Wat kan hij en wat wil hij? En wat kan/wil de ondernemer juist niet? Op basis van dit alles kan hij vervolgens keuzes maken. In een analyse van bedrijven die in de afgelopen tien jaar een nominatie hebben ontvangen voor de titel 'Agrarisch Ondernemer van het Jaar' was er één treffende overeenkomst: ze hadden allen een duidelijke strategie. De ondernemers hadden goed nagedacht over de vraag welke stappen zij zouden moeten zetten. Meestal ging het om ondernemers die het roer omgooiden. Nu kan niet iedereen ondernemer van het jaar worden, maar er valt wel een belangrijk advies uit te halen: kies welbewust.

Zes richtingen

Er zijn verschillende mogelijkheden om een eigen koers uit te zetten, afhankelijk van de sector, de omgeving en de kwaliteiten van de ondernemer. In gesprekken met ondernemers kwamen zes strategieën als meest genoemde naar voren:

- *Kostprijsverlaging.* Bij gelijkblijvende of lagere financiële opbrengsten is het verlagen van kosten een veel toegepaste methode om een inkomen te kunnen behalen. Schaalvergroting staat daarbij nummer één. Andere mogelijkheden om de kosten te drukken zijn specialisatie, het optimaliseren van de productie, automatisering en efficiëntere inzet van arbeid.
- *Unieke producten.* Maak een product dat de concurrent (nog) niet kan maken. Zo'n product onderscheidt zich door zijn bijzondere kwaliteit, specifieke verwerking of aparte verpakking of een bestemming voor een bepaalde doelgroep.
- *Afzetkansen vergroten.* Een andere strategie is het vergroten van de afzetkansen of het spreiden van de afzet. Dat kan via rechtstreekse verkoop vanaf

het bedrijf, vaste afspraken met bepaalde winkels of horecabedrijven of vergaande samenwerkingsverbanden met handelshuizen. In het kader van afzet is het ook een keuze om de productie af te stemmen op een regio, op een regionaal supermarktkanaal of op een (nieuwe) afzetmarkt in Europa.

- *Samenwerking.* Daarbij denken ondernemers in de eerste plaats aan samenwerking met collega's. Dat kan het gezamenlijk gebruik van machines inhouden, maar ook samen inkopen, samen personeel effectief inzetten of samen investeren in onderzoek. Een specifieke vorm van samenwerking is denkbaar rond de mestafzet die veehouders en akkerbouwers samen regelen.
- *Ketensamenwerking.* Dat ligt in het verlengde van samenwerking en afzet. Het doel is het vergroten van kwaliteit en kostenbesparing. Het gaat om samenwerking met andere ketenpartners zoals de handel en/of de verwerkende industrie. Regelmatig overleg is een kenmerk. Ook certificering is een element van ketensamenwerking om zo een voordeel te krijgen ten opzichte van andere (geïmporteerde) producten.
- *Neveninkomsten.* De verwevenheid met natuur en een mooi landschap kan een knelpunt zijn in de ontwikkeling van bedrijven, maar ook een kans. Een fraaie omgeving kan een bron van neveninkomsten opleveren uit toerisme, recreatie of natuurbeheer. Grotere bedrijven of samenwerkende bedrijven kunnen neveninkomsten zoeken in windenergie of mestvergisting. Verbreding is niet alleen een bewuste keuze vanwege de extra inkomsten. Motieven zijn ook: variatie in het werk, sociale contacten of het verbreden van de horizon. Van veel belang bij deze strategie is de persoonlijke interesse, inclusief die van de partner.

Markt, omgeving, samenleving

Ondernemers treden de toekomst onbevangen tegemoet. Ondanks de problemen die zich aandienen zien de meeste ondernemers kansen in hun sector. Die positieve houding is een basis om de toekomst voor de akkerbouw met vertrouwen tegemoet te zien.

Om als ondernemer in de komende jaren kansrijk te zijn, zijn de volgende punten van belang:

- *Verbinding met de markt.* De ondernemer zal oren en ogen open moeten houden om aan de weet te komen waaraan zijn product moet voldoen en om te zien waar kansen liggen.
- *Verbinding met de omgeving.* Dan gaat het vooral over een wijze van produceren die duurzaam is.
- *Verbinding met de samenleving.* De samenleving bepaalt het speelveld waarbinnen de ondernemer kan opereren. Een goed imago is hierbij essentieel.

Kernpunten

- De vrijere markt en globalisering dwingen tot het maken van keuzes.
- Stel een toekomstvisie op.
- De meest genoemde strategieën zijn: kostprijsverlaging, unieke producten, samenwerking, afzet, ketensamenwerking, neveninkomsten.
- Kansen vergroten door de verbinding te versterken met de markt, de omgeving en de samenleving.

Hoofdstuk 2

Meer eigen verantwoordelijkheid

Wat doet de overheid? Wat mogen ondernemers van het ministerie verwachten? Het kabinet kiest voor landbouw. Daar bestaat geen misverstand over. Nederland is en blijft een land waarin de agrosector een dominante plaats inneemt. Deze behoort tot de belangrijkste economische sectoren van Nederland. Vanuit die visie kan de land- en tuinbouw ook op de volle steun van de overheid rekenen.

Daarbij is het goed om te beseffen dat de rol van de overheid verandert. Het kabinet legt meer eigen verantwoordelijkheid bij burgers en bedrijven. De tijd van het garanderen van minimumprijzen voor een aantal belangrijke landbouwproducten is voorbij. De overheid stuurt niet meer, maar laat de prijsvorming aan de markt over. Voor een aantal sectoren is dat niets nieuws, deze kennen niet anders dan vrije prijsvorming. Zij hebben laten zien dat agrarisch Nederland daarin succesvol is. Dat scheidt vertrouwen in de toekomst.

Concurrentiekracht versterken

Het kabinet wil de concurrentiekracht van de Nederlandse economie versterken, met name door in te zetten op innovatie. Daarmee sluit de regering aan bij de afspraken die de regeringsleiders in 2000 in Lissabon hebben gemaakt om ervoor te zorgen dat Europa in 2010 de meest concurrerende economie van de wereld is. In dat kielzog gaan vanzelfsprekend ook de land- en tuinbouw mee.

De overheid ondersteunt de sector op verschillende terreinen. Zo bestaan er regelingen voor begeleiding en advisering waardoor ondernemers weloverwogen hun keuzes kunnen maken. Investerings- en onderwijsaanmoedigen bieden ondernemers eveneens een stimulans. Van een heel andere orde is het aanmoedigen van ondernemers om samen met andere partijen (consumenten, maatschappelijke organisaties, burgers) met eigen oplossingen te komen waardoor regelgeving van de overheid niet nodig is. Dat vereist een klimaat van vertrouwen. Het ministerie zal partijen prikkelen om onderling afspraken te maken.

Minder regels, minder bureaucratie

Het ministerie zet ook in op het beperken van regels en bureaucratie. Een teveel aan regels doodt de eigen verantwoordelijkheid van de ondernemer. Het ministerie heeft in het verminderen van de administratieve lastendruk een flinke stap gezet. Daar gaat het ministerie mee door.

Bestaande wetten en regelingen worden ingetrokken om plaats te maken voor eenvoudiger wetten en regels die transparanter en beter naleefbaar zijn. De verlening van vergunningen wordt vereenvoudigd. Regelgeving zal overigens nodig blijven in specifieke situaties. Denk aan waarborgen voor voedselveiligheid of aan de voorgeschreven regelgeving op basis van Brusselse verplichtingen.

Grotere markttoegang

Het ministerie blijft zich actief inzetten op het vlak van het internationaal land- en tuinbouwbeleid dat grote veranderingen ondergaat. De WTO-onderhandelingen sturen aan op een grotere markttoegang voor landbouwproducten via een verlaging van invoertarieven. Voor agrarisch Nederland biedt dat kansen met name op markten die nu een hoog beschermingsniveau kennen zoals de VS en Japan. De Europese markt blijft van levensbelang voor de sector. Bij de internationale markttoegang gaan fytosanitaire eisen vaker een belemmering vormen. Dat vereist extra aandacht. Bij import wordt ook de productiewijze een belangrijk item. Etikettering kan hiervoor een oplossing bieden.

Vanuit Brussel komen nieuwe gelden ter beschikking voor versterking van het plattelandsbeleid. Het versterken van de marktpositie van ondernemers in de land- en tuinbouw krijgt daarbij hoge prioriteit. Geld komt beschikbaar voor bedrijfsmodernisering, samenwerking in de keten bij innovatie, verbetering van de structuur (bijv. kavelruil), stimulering van voedselkwaliteit en bedrijfsadvisering. Ook het leveren van 'groene diensten' (zorg voor natuur) en 'blauwe diensten' (waterberging) die boven het wettelijk niveau uitstijgen kunnen op financiële steun rekenen.

Ruimtelijk beleid

Letterlijk biedt het kabinet ontwikkelingsruimte via het nieuwe ruimtelijke beleid. Provincies en gemeenten krijgen een belangrijke rol bij de invulling hiervan, denk aan de landinrichting en de reconstructie van bepaalde gebieden. Uitgangspunt is dat een economisch vitale sector de beste garantie is voor een duurzaam beheer van het landelijk gebied. De land- en tuinbouw moet, waar mogelijk, de kans krijgen om zich te ontwikkelen. Dat krijgt gestalte via het aanwijzen van landbouwontwikkelingsgebieden voor de glastuinbouw, kavelruil, investeringen in het landelijk gebied en 'greenports' voor glastuinbouw, bollenteelt en boomkwekerij.

Innovatie en kennis

Nederland heeft zijn positie als mondiale speler in de land- en tuinbouw (productie, verwerking, transport en handel) mede te danken aan het OVO-drieluik: de collectieve inzet van onderzoek, voorlichting en onderwijs. Voor de toekomst van de sector is een vergelijkbare maar nieuwe succesformule voor samenwerking tussen bedrijfsleven, kennisinstellingen en de overheid cruciaal, passend bij de grotere dynamiek en diversiteit in de sector én de veranderde rol van de overheid. Dit krijgt de komende tijd vorm. Het versterken van ondernemerschap én innovatie staat centraal. De overheid zet nadrukkelijk in op een

goed innovatieklimaat in nauwe samenwerking met kennisinstellingen en bedrijfsleven. Kansrijke innovaties worden ondersteund. Voorts investeert de overheid in onderwijs en onderzoek ten behoeve van het ontwikkelen, verspreiden en benutten van kennis die antwoorden geeft op de problemen van nu en de toekomst. Daarbij is er een belangrijke rol voor ondernemers, onder andere als innovator/kennisbron of als praktijk- of leerbedrijf. Relevantie voor én betrokkenheid van ondernemers zullen belangrijke criteria zijn voor financiering van onderzoek- en onderwijsprojecten. Het is uitermate belangrijk dat de beschikbare kennis de agrarische sector zo breed mogelijk bereikt, zodat ondernemers er ook mee kunnen werken. De kennisinstellingen (AOC's, HBO-groen en WUR) gaan daartoe een netwerk vormen van regionale kenniscentra voor ondernemerschap, kennisoverdracht en innovatie.

Kernpunten

Van het ministerie kan de ondernemer in de komende jaren het volgende verwachten:

- Een actieve rol bij het Europese en internationale landbouw- en handelsbeleid.
- Vermindering en vereenvoudiging van wet- en regelgeving.
- Ruimtelijk beleid, waarmee de ontwikkelingsmogelijkheden van bedrijven worden vergroot.
- Versterken van de rol van kennis en innovatie.
- Ondersteuning bij het maken van keuzes.

Hoofdstuk 3

Hoeksteen van de economie

Hoe staat de land- en tuinbouwsector in Nederland er voor?

Het kabinet beschouwt de agrarische sector als een hoeksteen van de Nederlandse economie. Het gehele agrocluster is goed voor tien procent van de werkgelegenheid (650.000 banen) en tien procent van het nationaal inkomen. Economische groei doet zich vooral in de verwerking voor.

Het agrocluster is een troef voor de kenniseconomie. In het bijzonder geldt dat voor de voedingsmiddelenindustrie, de tuinbouw en de veredeling (onder meer zaad- en pootgoed). Daarin is Nederland toonaangevend. Verder kenmerkt de agrarische sector zich door veerkracht en het vermogen om zich aan te passen aan veranderende omstandigheden. Het is een sector met kansen en met innovatieve kracht die nodig is om de internationale concurrentiepositie van Nederland te versterken.

Minder bedrijven

Het verleden heeft bewezen dat de agrarische sector goed kan inspelen op nieuwe uitdagingen. Er is geen enkele reden om aan te nemen dat dit in de komende jaren anders zal zijn. Het verleden heeft eveneens laten zien dat het aantal bedrijven afneemt, maar dat het areaal en de productiecapaciteit min of meer gelijk blijft of groeit. De 'blijvers' worden groter. Het is een realiteit dat niet ieder bedrijf tot in lengte van jaren blijft bestaan. Het proces van beëindigen gaat door. Het totaal aantal bedrijven in de agrarische sector zal naar verwachting verminderen van 84.000 naar 60.000 in 2015. Andere wegen inslaan, of eventueel stoppen, óók dat zijn professionele keuzes.

Spreiding inkomens

De inkomens in de land- en tuinbouw staan onder druk. Een kijkje achter de cijfers laat zien dat er grote verschillen bestaan. Niet alleen tussen de sectoren maar ook binnen de sector. In de akkerbouw bedroeg in de periode 2001-2003 het verschil tussen de grote bedrijven met het hoogste en het laagste (gemiddelde) inkomen bijna € 90.000. Bij middelgrote bedrijven was dat verschil circa € 30.000. Dat geeft aan dat er ruimte is voor verbetering. Een deel van de ondernemers zoekt steeds vaker aanvullend inkomen. Dan gaat het om een baan buiten het bedrijf, verbreding met activiteiten als natuurbeheer, recreatie, zorg, stalling of verwerking en verkoop van producten op de boerderij. Voor betrokken bedrijven kan het om gemiddeld 15 tot 20 procent van het inkomen gaan.

Tabel 1

Ontwikkeling van toegevoegde waarde (mrd. euro) en werkgelegenheid (1.000 aje) van het agrocomplex per deelcomplex, 2003 en 2015 (indices 2003=100)

De land- en tuinbouw is van grote economische betekenis. De toegevoegde waarde (de waarde die ontstaat door de inzet van arbeid, grond en kapitaal) is € 23,7 miljard. De land- en tuinbouw biedt voor bijna 400.000 arbeidsplaatsen werkgelegenheid. Als ook de activiteiten op basis van buitenlandse grondstoffen worden meegerekend, dan levert dit een totaal op van 650.000 arbeidsplaatsen.

	Toegevoegde waarde		Werkgelegenheid	
	2003 (miljard €)	2015 (2003=100)	2003 (1000 aje)	2015 (2003=100)
Totaal agrocomplex	23,7	114	396,9	87
Akkerbouwcomplex	4,7	109	75,7	85
Opengrondstuinbouwcomplex	2,3	121	41,8	97
Glastuinbouwcomplex	4,8	122	66,8	95
Grondgebonden-veehouderijcomplex	6,7	106	133,3	84
Intensieve-veehouderijcomplex	5,2	114	79,3	87

Tabel 2

Aantal land- en tuinbouwbedrijven naar type, 1990-2015

De daling van het aantal bedrijven gaat door. In de periode vanaf 1980 was de daling 2,8 procent per jaar.

	1990	2000	2004	2015	Mutatie (% per jaar)	
					1990-2004	2004-2015
Totaal land- en tuinbouw	124.900	97.480	83.890	59.170	-2,8	-3,1
Akerbouwbedrijven	16.260	13.750	12.630	10.540	-1,8	-1,6
Glastuinbouwbedrijven	10.240	7.910	6.390	4.240	-3,3	-3,7
Champignonbedrijven	790	410	350	130	-6,7	-7,1
Opengrondstuinbouwbedrijven^{a)}	9.990	7.820	6.680	5.020	-2,8	-2,6
Melkveebedrijven	39.550	26.820	22.280	13.820	-4,0	-4,2
Overige graasdierbedrijven	17.500	18.970	18.830	15.150	0,5	-2,0
Varkensbedrijven	9.200	6.060	4.180	2.380	-5,5	-5,0
Pluimveebedrijven	2.140	1.830	1.360	880	-3,2	-3,9
Vleeskalverbedrijven	1.250	1.280	1.160	1.100	-0,5	-0,5
Gecombineerde bedrijven	14.790	9.850	7.770	4.690	-4,5	-4,5
Overige bedrijven	900	1.730	1.660	1.220	4,5	-2,7

a) Gespecialiseerde groente-, fruit-, bloembollen- en boomteeltbedrijven. Bron: CBS, bewerking LEI.

Technologische vernieuwingen zijn vooral te verwachten op het gebied van precisielandbouw en nieuwe milieuvriendelijke producten en processen. Bovendien is in veel opzichten de verwerkende industrie een sterke troef van de akkerbouwsector.

Accent op West-Europa en gezondheid

De groeiende wereldbevolking voeden is wereldwijd de uitdaging voor de land- en tuinbouw. Met de groei van de wereldbevolking van zes naar acht miljard mensen in 2025 ligt hier een gigantische opgave. De wereld vraagt dringend om voedsel: boeren en tuinders in de hele wereld proberen aan die vraag te voldoen. Wereldwijd moet de voedselproductie fors toenemen. Landbouwproductie zal hoofdzakelijk blijven plaatsvinden in de eigen regio. Voor Nederland is dat West-Europa. Binnen West-Europa behoudt Nederland daarbij zijn prominente plaats als leverancier van kwalitatief hoogwaardig voedsel. Daarbij komt het accent de komende tijd nog meer op gezondheid te liggen: de belangrijkste trend van dit moment.

De markt dicteert en biedt kansen

Marktgericht produceren is een gegeven. Het nieuwe Europese landbouwbeleid en wereldwijde afspraken binnen de WTO sturen aan op liberalisatie. Dit vertaalt zich in marktgerichte prijzen die schommelen. Dat zorgt voor onzekerheid. Naast onzekerheden zijn er ook kansen door in te spelen op de wensen van de markt, die zich voornamelijk in eigen land en in Europa bevindt. Binnen Europa is de concurrentie groot. Andere landen winnen bijvoorbeeld marktaandeel bij groenten en aardappelen.

Het idee leeft dat liberalisatie van de wereldhandel grote veranderingen teweegbrengt in de handelsstromen van voedsel. Door importen vanuit derde landen zou de Europese landbouwproductie een flinke stap terug moeten doen. Dat beeld klopt niet. Het grootste deel van het voedsel is en blijft afkomstig uit de regio waarin het is geproduceerd. De huidige wereldhandel in graan, vlees en zuivel zal niet wezenlijk veranderen. Die blijft schommelen rond de 10 tot 15 procent van de wereldproductie. In die wereldhandel speelt Nederland een belangrijke rol, al heeft ons land terrein prijsgegeven. Het marktaandeel in die wereldhandel daalde van 10 procent in 1990 naar 7,5 procent in 2002.

Een schoon milieu

Ondernemen betekent rekening houden met de wensen van de markt, de samenleving en de omgeving. Bij dat laatste is het milieu van belang. De landbouw doet per definitie een zekere aanslag op het natuurlijk milieu. Wel heeft de landbouw er zelf belang bij dat die aanslag zo gering mogelijk is, want een schoon milieu is de voedingsbodem voor een duurzame voedselproductie. Boeren en tuinders hebben laten zien dat er op dit vlak veel mogelijk is.

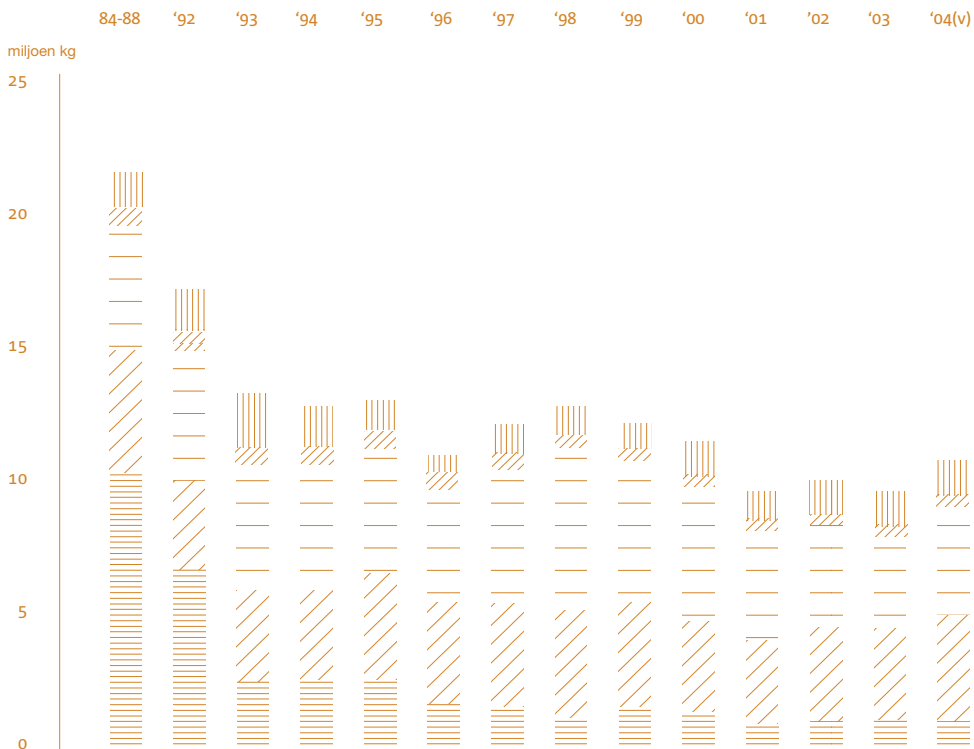
De land- en tuinbouw is in de afgelopen jaren duidelijk duurzamer geworden. Er is een aanzienlijke daling in het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen, mineralen en energie. Er wordt meer ingespeeld op maatschappelijke wensen. Ook in de komende periode zal inventiviteit nodig blijven om te komen tot een in alle opzichten duurzame sector.

Figuur 1

Verbruik gewasbeschermingsmiddelen

Bron: Plantenziektenkundige Dienst

De agrarische sector is erin geslaagd om het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen te verminderen. Er moet evenwel nog een flinke stap worden gezet.

Werken in de etalage van de samenleving

Boeren en tuinders hebben tweederde van de Nederlandse grond onder hun hoede. Ze beheren gezamenlijk bijna 1,9 miljoen hectare. Dat areaal is in de afgelopen 20 jaar met 100.000 hectare gekrompen. In de komende jaren zal die afname in een gelijk tempo doorgaan.

Boeren en tuinders wonen en werken in de open ruimte van Nederland waarin iedereen over hun schouders meekijkt en ook meepraat. Land- en tuinbouw zijn zo onderdeel van de publieke discussie. Daar is niets mis mee, maar het betekent wel dat in een steeds meer verstedelijkt Nederland de verhoudingen met de samenleving goed moeten zijn. Dit verschaft het draagvlak om in de etalage van de samenleving te wonen en te werken. Boeren en tuinders hebben een goed imago maar dat is geen garantie voor sympathie in de toekomst. Voortdurend werk maken van goed nabuurschap is een noodzaak. Het boerenbedrijf en zijn omgeving bieden ook nieuwe kansen voor ondernemerschap door diensten te leveren aan de burger: van recreatie tot beheer van natuur en landschap. Verbreding is ondertussen op 40 procent van de bedrijven een activiteit die geld opbrengt.

Kernpunten

- Land- en tuinbouw troef voor de economie.
- Daling bedrijven zet door naar 60.000 in 2015; productiecapaciteit blijft vrijwel gelijk.
- De markt dicteert. Europa is veruit de belangrijkste markt.
- Een schoon milieu en rekening houden met de maatschappij is noodzakelijk.
- Grote spreiding in inkomens bij vergelijkbare bedrijven.

Tabel 3

Ontwikkeling grondgebruik (in hectaren)

De land- en tuinbouw heeft tweederde van de grond in Nederland in gebruik.

Het areaal daalt heel geleidelijk met jaarlijks 7.000 ha oftewel 100.000 ha in 15 jaar.

	2004	2015	verschil in %
Akkerbouw	609.000	574.000	- 6 %
w.v. tarwe	138.000	136.000	- 2 %
gerst	48.000	50.000	+ 3 %
graan overig	34.000	37.000	+ 8 %
oliehoudende zaden	7.000	6.000	- 17 %
suikerbieten	98.000	79.000	- 19 %
pootaardappelen	40.000	41.000	+ 4 %
consumptieaardappelen	73.000	73.000	+ 0 %
fabrieksaardappelen	51.000	44.000	- 15 %
vollegroondsgroente	51.000	47.000	- 7 %
overige gewassen	70.000	61.000	- 13 %
Voedergewassen	1.259.000	1.186.000	- 6 %
w.v. snijmaïs	237.000	246.000	+ 4 %
grasland	987.000	940.000	- 5 %

Tabel 4

Een aantal verbredings- en verdiepingsactiviteiten

Verbreding is een tak van betekenis. Zo'n 16.000 bedrijven doen aan natuurbeheer, zorg, huisverkoop, hebben een mini-camping of verrichten andere activiteiten.

Activiteiten	Aantal bedrijven 1998	Aantal bedrijven 2003
Agrarisch natuurbeheer	8.200	9.580
Minicamping	1.320	1.715
Zorg	75	370
Huisverkoop	4.100	5.380

Bron: LEI, 2005

Hoofdstuk 4

Waar staat de akkerbouw?

De akkerbouwsector neemt een vooraanstaande positie in mede dankzij de verwerkende industrie, de handelshuizen en de veredeling. De Nederlandse akkerbouw kent vergeleken met het buitenland een intensief bouwplan. Opmerkelijk is het grote aandeel hakvruchten (aardappelen, akkerbouwmatige groenten en bieten), waar in andere landen graan domineert. De grondprijzen en de schaarste aan grond noodzaken ertoe om veel opbrengst van één hectare te halen.

Belangrijke pijler

De akkerbouw is een steunpilaar onder het Nederlandse agrocluster. De sector zorgt voor 11 procent van de toegevoegde waarde (4,7 miljard euro in 2003) in agrarisch Nederland. Daarbij hoort de aantekening dat de bijdrage van de telers relatief laag is en die van de verwerkende industrie tamelijk hoog. De telers leveren vooral onbewerkt product aan. De aardappelteelt is binnen de akkerbouw met 45 procent van de productiewaarde veruit het belangrijkste. Nederland is de grootste exporteur van pootgoed, aardappelen en aardappelproducten in Europa. Wel heeft de sector terrein verloren aan Frankrijk, Duitsland en België, waar de aardappelteelt is uitgebreid. De akkerbouwsector zorgt met 75.000 arbeidsplaatsen voor 20 procent van de werkgelegenheid in de agrarische sector.

Minder bedrijven. Overige gewassen in opkomst

In 2004 telde Nederland ongeveer 12.500 gespecialiseerde akkerbouwbedrijven. Een kwart eeuw geleden waren dat er enkele duizenden meer. Het totale akkerbouwareaal is vrijwel gelijk gebleven, maar het bouwplan is wel veranderd. De gewassen waarvoor een productieregeling (quotum) geldt – zetmeelaardappelen en bieten – hebben terrein prijsgegeven aan overige gewassen, waaronder bloembollen en groenten. Het klassieke trio aardappelen, graan en bieten neemt nog driekwart van het areaal in.

Minder stedelijke druk

De akkerbouw is na de melkveehouderij de grootste grondgebruiker. De sector is daarmee gezichtsbepalend voor Nederland. Een aantal bedrijven combineert natuur- en landschapsbeheer met akkerbouw. Op een aantal regio's na – in Brabant, de Hollanden en Limburg – voelt de akkerbouw niet zozeer de druk van de stedelijke gebieden en natuurontwikkeling. Wel merkt de sector dit indirect. Melkveebedrijven moeten wijken voor de stad en de natuur. Een deel van deze bedrijven verhuist naar de akkerbouwgebieden in het noorden, die geleidelijk aan een meer gemengd beeld laten zien.

Inkomens onder druk

De gemiddelde inkomens in de akkerbouw zijn verhoudingsgewijs laag. Er zijn uitschieters naar boven wat betreft het prijsniveau van de vrije producten (aardappelen, uien, etc.). Dat zijn vooral de jaren waarin de weersomstandigheden extreem zijn met overvloedige regenval of droogte. Bedrijven die in die jaren een redelijke oogst hebben en de prijzen niet hebben vastgelegd kunnen daarvan profiteren. Binnen de sector zelf zijn de verschillen tussen de bedrijven aanzienlijk.

Geen prijsondersteuning, wel liberalisatie

De richting van het landbouwbeleid is helder. De Europese overheid treedt terug waar het gaat om ondersteuning van landbouwprijzen. Verdere wereldwijde liberalisatie van de handel in landbouwproducten is eveneens aan de orde. Het betekent dat de EU hoogstwaarschijnlijk alle exportsubsidies afschaft en de invoerheffingen ongeveer halveert. De volgende stap is een verdere hervorming van het EU-landbouwbeleid met inachtneming van de gemaakte afspraken bij de laatste hervormingen in 2003 (de Mid Term Review).

Suikerhervormingen

In het verlengde van de 'Mid Term Review' is een hervorming van het suikerbeleid aan de orde. De suikerhervormingen zullen verstrekkende gevolgen hebben. In de eerste plaats voor de grotere bietentelers. Verder zullen vooral in de Veenkoloniën de effecten merkbaar zijn. De bedrijven in dit gebied ondervinden zowel de gevolgen van een nieuw suikerregime als de aanpassingen van het zetmeelbeleid. Wat de precieze effecten zullen zijn, is afhankelijk van de uiteindelijke besluiten over het nieuwe suikerregime.

Toeslagrechten per hectare?

De Nederlandse akkerbouw teelt vergeleken met de akkerbouw in andere landen minder gewassen die afhankelijk zijn van Brusselse subsidies. Het doorsnee akkerbouwbedrijf met weinig 'subsidie-gewassen' zal daardoor qua inkomen niet zoveel merken van het gewijzigde EU-beleid, dat voorziet in afbouw van prijsondersteuning. Voor bedrijven met fabrieksaardappelen en graan en voor grotere bietentelers ligt dat anders. Daar is wel sprake van een groter nadelig inkomenseffect.

Over de toeslagrechten ontstaat in de komende jaren discussie. De hoogte komt onder druk te staan. Het is denkbaar dat de toeslagen met ten minste 20 procent gaan dalen. Dat gebeurt vanwege politieke discussie over het EU-landbouwbudget. Er is nog een tweede verandering op til. Het toekennen van toeslagen gebeurt op basis van de ontvangen premies in de periode 2000 – 2002. Naarmate de jaren verstrijken, verdampt de legitimiteit van die grondslag voor de toeslag. Waarom krijgt de ene akkerbouwer wel een bepaald bedrag en de ander niet of veel minder? Het feit dat de basis daarvoor een productie uit het verleden is, moet op afnemend begrip rekenen. Een alternatief is het verdelen van de toeslagen over de oppervlakte grond door middel van een zogeheten

'flat-rate'. Enkele Europese landen hebben inmiddels voor deze methode gekozen. De komende jaren zal het ministerie samen met de sector een discussie starten over de vraag hoe het beleid rond de toeslagen vorm zal worden gegeven.

Gewasbescherming

Nederland kent een streng beleid voor gewasbeschermingsmiddelen. Een verdere versoepeling van de Europese normen zal hierdoor weinig invloed hebben op de Nederlandse akkerbouw, die veelal reeds aan die normen voldoet. Een apart aspect vormt de toelating van middelen voor kleine gewassen. Die toelating is relatief kostbaar. Dat vormt een belemmering voor die teelten.

Mestbeleid

Het nieuwe mestbeleid dat in 2006 start is over het algemeen haalbaar voor de akkerbouw. De gebruiksnormen worden afgestemd op de behoefte van het gewas. Op zandgronden worden de stikstofgebruiksnormen op termijn strenger en kunnen wel problemen ontstaan. Het is nodig de bemesting verder te optimaliseren om binnen de normen een goede opbrengst te realiseren. De ruimte om bij te sturen door extra te bemesten neemt af. De kosten voor het gebruik van dierlijke mest zullen de komende jaren door het grote aanbod laag zijn.

Technologie en genetisch gemodificeerde gewassen

Na de automatisering volgt het tijdperk van precisielandbouw en biotechnologie. Dat gaat gepaard met schaalvergroting. GPS, robots, satellietbeelden, ze zullen straks gemeengoed zijn in de akkerbouw. Nauwkeurig rijden, strooien en spuiten is mogelijk, zelfs zonder bestuurder. Satellietbeelden vanuit de ruimte geven een schat aan informatie over de stand van het gewas en de bodem. Minder bemesting, minder middelen en meer opbrengsten zijn het gevolg. Precisielandbouw kan de opbrengsten met 10 tot 20 procent verhogen. Keerzijde zijn de hoge investeringskosten. Genetisch gemodificeerde gewassen vinden internationaal toepassing. Op een beperkt aantal veldproeven na is er in Nederland geen sprake van commerciële teelt van gg-gewassen. Technisch kan er veel. De vraag is of toepassing ten behoeve van voedselproductie maatschappelijk geaccepteerd zal worden. En kunnen gangbare en biologische teelt in harmonie naast elkaar bestaan, zonder dat de een nadelige gevolgen van de ander ondervindt? Ook na de oogst zullen nieuwe technieken worden toegepast om bederf tegen te gaan, om de kwaliteit te voorspellen of om nog betere bewaarcondities te waarborgen.

Biomassa

Biomassa omzetten in energie of grondstoffen voor de chemie staat mede door de hoge olieprijs sterk in de belangstelling. Gewasresten, maar ook complete akkerbouwgewassen (suikerbieten, koolzaad) komen in aanmerking. De technologieën zijn nu ook voor installaties op plaatselijke schaal beschikbaar. De verwachting is dat biomassa over 15 jaar maximaal enkele procenten bijdraagt aan de energievoorziening. Teelt voor uitsluitend energiedoeleinden lijkt in Nederland economisch niet direct aantrekkelijk.

Figuur 2

Ontwikkeling wereldmarktprijzen

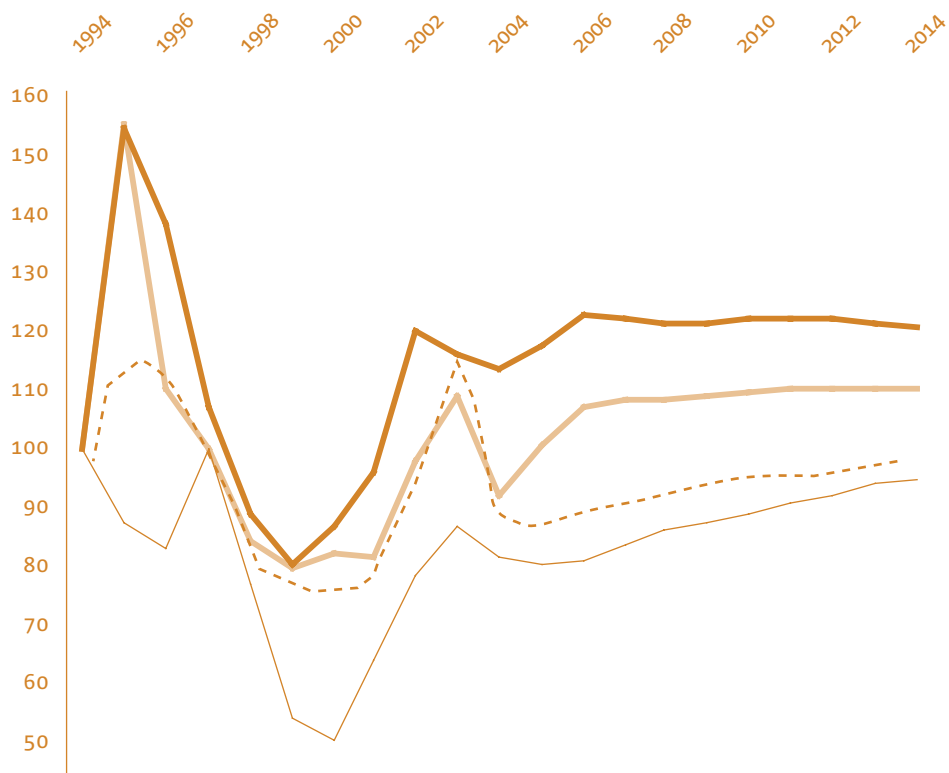
Bron: OESO, FAO, 2005

Wereldmarktprijzen schommelen sterk.

De laatste jaren is het beeld tamelijk constant.

- olieozaden
- tarwe
- voedergranen
- plantaardige olie

index 1994=100

Kernpunten

- Akkerbouw is belangrijke pijler binnen de agrarische sector.
- Intensief bouwplan met nadruk op hakvruchten.
- Vooraanstaand in veredeling van zaad- en pootgoed.
- Zetmeelaardappelen en suiker minder winstgevend.
- Straks mogelijk toeslagrechten per ha.
- Doelen gewasbescherming haalbaar.
- Moderne technologieën steeds meer toegepast.

Hoofdstuk 5

De verandering

De ontwikkeling van de akkerbouw is moeilijk voorspelbaar. Aan de ene kant zijn er kansen, aan de andere kant moeten de telers het hoofd zien te bieden aan majeure ontwikkelingen die op hen afkomen. De Nederlandse akkerbouwbedrijven zijn in oppervlakte verhoudingsgewijs klein. Omdat grond duur is verloopt de schaalvergroting trager dan in omliggende landen. In het verleden compenseerden akkerbouwers dat met een intensief bouwplan, maar de milieuranvoorwaarden (met name de regels voor bemesting) stellen grenzen aan verdere intensivering.

Suiker en zetmeel in het geding

De hervormingen van het Europese landbouwbeleid hebben aanzienlijke gevolgen voor de productie van suiker en aardappelzetmeel. Bovendien beperkt het nieuwe stelsel van bedrijfstoelagen de mogelijkheid voor akkerbouwers om uit te wijken naar aardappelen, groenten of fruit. Op de hectares waarvoor ze de toeslag krijgen mogen ze immers deze gewassen niet telen. Dat bezwaar is voor Nederland wat minder groot dan voor omliggende landen. Nederland heeft een sterkere uitgangspositie dan deze landen, omdat groenten en aardappelen al een groot deel van het bouwplan uitmaken en gesubsidieerde gewassen als graan, zetmeelaardappelen en bieten veel minder. Voor individuele bedrijven kunnen die verhoudingen uiteraard beduidend anders liggen. Ten aanzien van akkerbouwmatig geteelde groenten als uien, kool en peen is er door de uitbreiding van de EU vanuit bijvoorbeeld Polen meer concurrentie te verwachten.

Mest en gewasbescherming

De akkerbouwers krijgen met een scherper mest- en gewasbeschermingsbeleid te maken, maar dat kunnen ze waarschijnlijk aan. De ervaring van biologische akkerbouwers die met nog scherpere voorwaarden werken, schept vertrouwen. Zij kunnen soms nagenoeg dezelfde fysieke opbrengst per hectare halen als hun collega's met een gangbaar bedrijf.

Kansen

Naast de minpunten zijn er ook kansen voor de sector. De bedrijfstak is behoorlijk efficiënt georganiseerd. Akkerbouwers beschikken over grond met een uitstekende bodemvruchtbaarheid die goed bewerkbaar is. De klimatologische omstandigheden zijn prima. Voor de afzet in Europa is de geografische ligging van Nederland vlakbij grote bevolkingsconcentraties uitstekend. Kansrijk blijft de internationaal vooraanstaande veredeling en vermeerdering van groentezaden, graszaden en aardappelen. De sector speelt in op de consumententrends met producten als extra smaakvolle groenten met hogere gehalten aan gezonde stoffen, of producten die beter houdbaar zijn. Ook werken de veredelaars aan

ziekeresistente gewassen. De Nederlandse pootaardappelsector is de grootste leverancier van Europa. Er zijn kansen voor groei. De nieuwe EU-landen zullen meer pootgoed vragen. Liberalisatie van de wereldmarkt kan nieuwe markten toegankelijker maken, waaronder mogelijk China.

Verwerkende industrie sterke troef

In veel opzichten is de verwerkende industrie een sterke troef van het akkerbouwcluster. Ze benut zowel de hoogwaardige binnenlandse akkerbouwproducten als geïmporteerde grondstoffen. Een groot voordeel is dat de industrie vrijwel alle bij- en nevenproducten in de directe omgeving kan afzetten. Veel nevenproducten dienen als ingrediënt voor veevoerders. De krimpende veestapel en verscherpte eisen voor ingrediënten van veevoerders nopen soms tot het zoeken naar alternatieve afzet. Nevenproducten uit de suiker- en zetmeelindustrie worden gebruikt als grondstof voor de productie van alcohol. Een Europees en fiscaal beleid ter bevordering van het gebruik van biobrandstoffen biedt hier kansen. Ook valt te denken aan de ontwikkeling van nieuwe producten op basis van groene grondstoffen. Hoge olieprijsen kunnen daarvoor een stimulans zijn.

Betere ketensamenwerking

Binnen het akkerbouwcluster verdient ketensamenwerking aandacht. Er is verbetering mogelijk. Daarmee valt de kracht van de veredelingsbedrijven en de verwerkende industrie te combineren met het vakmanschap van de telers. Tussen verwerking en groothandel is die samenwerking er al wel, maar er is bijvoorbeeld nauwelijks een directe lijn met de detailhandel. De wensen vanuit de markt komen daardoor soms gebrekkig bij de andere schakels van de keten terecht. Mogelijk ligt er een kans in krachtenbundeling met de zogenaamde 'foodproviders' in de groente- en fruitsector. De aardappelsector is overigens al goed georganiseerd. Vier verwerkende bedrijven vormen daar samen de grootste aardappelverwerkende industrie van Europa. Zij bundelen een sterke marktgerichtheid met veel aandacht voor innovatie en een hechte binding met de telers.

Mestkringloop sluiten

Een apart aspect vormt versterkte samenwerking met de veehouderijsector. Enerzijds om het gebruik van neven- en bijproducten te optimaliseren. Anderzijds om de kringloop bij mest sluitend te maken. Tegen die achtergrond kunnen voor samenwerkende akkerbouw- en veebedrijven nieuwe vormen van het gemengde bedrijf ontstaan. Ze bieden mogelijkheden voor schaalvergroting per activiteit. Het rouleren van grond met andere bedrijven maakt specialisatie op een bepaald gewas mogelijk zonder de bodemvruchtbaarheid aan te tasten.

Precisielandbouw en milieu

Technologische vernieuwingen zijn vooral te verwachten op het gebied van precisielandbouw en nieuwe milieuvriendelijke producten en processen. Biotechnologie kan helpen bij de ontwikkeling van ziekeresistente rassen. Het in kaart brengen van de genetische eigenschappen van de aardappel kan

wellicht een doorbraak tot stand brengen in het zoeken naar een phytophthora-resistent aardappelras. Wageningen UR is daarmee bezig. Een dergelijke vinding zou de milieubelasting in deze teelt fors verminderen. Dat levert tevens kostenbesparingen voor arbeid en gewasbeschermingsmiddelen op. De effecten van biotechnologie voor de omgeving en de maatschappelijke acceptatie dienen bij alle toepassingen echter nauwkeurig in de afweging betrokken te worden.

Opgaven voor de toekomst

Kort samengevat is de top-drie aan opgaven voor de akkerbouwsector in de komende tien jaar:

- Verdere kostprijsverlaging door samenwerking in de keten en samenwerking met de veehouderij.
- Krachtenbundeling om technologische vernieuwingen van de grond te krijgen.
- Meer gebruik van natuurlijke processen om de milieubelasting te verminderen.

Tien punten

Onderstaande tien punten geven in het kort de huidige en toekomstige positie van de akkerbouwsector weer:

- Hervorming EU-landbouwbeleid en WTO drukken inkomens.
- Bedrijfstoeslagen belangrijk voor inkomen.
- Aanpassing EU-suikerbeleid zet bietenteelt onder druk. Hetzelfde geldt voor de productie van aardappelzetmeel die in een kwetsbare positie zit.
- Nieuw mestbeleid noodzaakt tot verder optimaliseren van de bemesting.
- Energiegewassen hebben nog niet de potentie om uit te groeien tot het 'vierde' belangrijke gewas waarnaar de sector op zoek is. Gebruik van restproducten voor nieuwe toepassingen lijkt interessanter.
- Dure grond. Andere sectoren (melkveehouderij) kunnen doorgaans een hogere prijs voor de grond betalen.
- Verbreding op een deel van de bedrijven of een baan erbij.
- Nieuwe technieken en automatisering dragen bij aan kwaliteitsverbetering, kostenverlaging en kostenbesparing. Technologisch blijft de sector toonaangevend.
- Het huidige aantal van circa 12.000 gespecialiseerde bedrijven vermindert in geleidelijk tempo.
- Schaalvergroting zet door maar gaat in andere EU-landen sneller.

Kiezen voor landbouw

Een visie op de toekomst van de Nederlandse agrarische sector

Deze brochure is onderdeel van de toekomstvisie 'Kiezen voor landbouw' die minister Veerman in september 2005 heeft uitgebracht. De visie schetst de ontwikkelingen in de land- en tuinbouw tot 2015. De brochure vat deze landbouwvisie samen en gaat in op de ontwikkelingen voor de akkerbouw. Voor de open teelten (groenten, fruit, bollen, bomen) is een aparte brochure beschikbaar. De belangrijkste boodschap is: akkerbouwers zullen keuzes moeten maken. De visie schetst het beleid en maakt de opgaven voor de toekomst duidelijk.

